

آموزش زبان فارسی

در نظام آموزش و پرورش ایران

مطالعه موردی کتاب فارسی هشتم (دوره اول متوسطه)

مجتبی مقصدی

کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

اشاره

مجتبی مقصدی سال‌ها کارشناس دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی و عضو شوراهای برنامه‌ریزی دروس مختلف بوده و در زمینه ارزشیابی از کتاب‌های درسی پژوهش‌هایی انجام داده است. نام‌برده همچنین مقالات متعددی در مجلات رشد، که توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش و پرورش تولید می‌شود، به چاپ رسانده است. او مقاله حاضر را در

نقد و تحلیل کتاب فارسی هشتم و ارائه پیشنهادهایی برای بهبود آموزش زبان فارسی در نظام آموزش و پرورش تهیه کرده است.

کلیدواژه‌ها: آموزش زبان فارسی، نظام آموزش و پرورش، ایران، کتاب فارسی هشتم

جدول شماره ۱- وضعیت دروس مختلف کتاب درسی فارسی هشتم از نظر قالب، گونه، دوره و نویسنده

نام درس	قالب	گونه	دوره	نام اثر اقتباس شده	نویسنده	توضیحات
زیبایی آفرینش	شعر	مذهبی	معاصر	به قول پرستو	قیصرامین پور	
پیش از این‌ها						
به خدا چه بگویم؟	متن یاثر	اخلاقی-مذهبی	قرن پنجم ه.ق	رساله قشیریه	ابوالقاسم قشیری	
خوب جهان را ببین	متن	مذهبی	جمع آوری قرن چهارم ه.ق	نهج البلاغه	جمع آوری سید رضی	
صورتگر ماهر	شعر	مذهبی	قرن سیزدهم ه.ق	دیوان قاتنی شیرازی	قاتنی شیرازی	
جوانه و سنگ	متن (روان خوانی)	داستان تخیلی	معاصر	جوانه و سنگ	سرور کتبی	در پایان درس و فهرست منابع به نام نویسنده و اقتباس آن از کتاب «جوانه و سنگ» اشاره‌ای نشده است.
شکفتن	متن	ملی گرایانه-حلمی	معاصر	فرزند ایران	کزازی	
ارمغان ایران						
همدلی و اتحاد	متن	اخلاقی-سیاسی (ضرورت اتحاد)	قرن هشتم ه.ق	جامع التواریخ	رشیدالدین فضل‌الله	
سفر شکفتن	متن	توصیه‌های اخلاقی	معاصر	نلمشخص	نلمشخص	چهار صفحه توصیه به نوجوانان درباره استفاده از فرصت‌ها و عمر

نام درس	قلب	گونه	دوره	نام اثر اقتباس شده	نویسنده	توضیحات
شرح انتظار	شعر (شعرخوانی)	مذهبی (انتظار امام زمان - ع)	معلم	نلمشخص	مهدی جهاندار	
سبک زندگی	متن و شعر	اخلاقی	معلم	دیوان ایرج میرزا	ایرج میرزا	در متن، به لحن خواندن متن‌های مختلف مانند حماسی، نیایشی اشاره می‌شود و از دانش آموزان خواسته می‌شود متن را با لحن توصیه‌ای بخوانند.
						راه‌نیک‌بختی
آداب نیکان	متن	اخلاقی	قرن یازدهم ه.ق	جمع‌التمثیل	محمد حبله‌رودی	
انسان فناوری اخلاق	متن	اخلاقی	معلم	مشخص نشده	فریدون اکبری شلدرهای	توصیه‌های اخلاقی برای استفاده از فناوری‌ها
خودشناسی	متن	اخلاقی	قرن ششم ه.ق	اسرار التوحید	محمد بن منور	
آزادگی	شعر	اخلاقی	قرن نهم ه.ق	مشخص نشده	جلمی	در متن کوتاه قبل از شعر، چگونگی لحن خواندن این شعر توضیح داده شده است.
آقا مهدی	متن (روان‌خوانی)	جنگ تحمیلی	معلم	سرگذشت شهید مهدی باکری	حبیب یوسف‌زاده	
نام‌ها و یادها	متن	سرگذشت‌نامه (امیر کبیر)	معلم	داستان‌هایی از زندگی امیر کبیر	محمود حکیمی	
						نوجوان باهوش
قلم سحرآمیز	متن	سرگذشت (داستانی از کمال‌الدین بهزاد)	نلمشخص	مشخص نشده	مشخص نشده	داستانی از بهزاد در جنگ چالدران و نقاشی او در روحیه دادن به سردار جنگ
دونامه	متن	تاریخی/مبارزهای	نلمشخص	مشخص نشده	مشخص نشده	ماجرای نامه سید جمال‌الدین اسدآبادی و نامه تحریم تنباکو توسط میرزای شیرازی
نام خوش‌بو	متن	حکایت اخلاقی	قرن پنجم ه.ق	رسالة قشیریه	ابوالقاسم قشیری	احترام به نام خدا
پرچم‌داران	متن/شعر	حماسی/جنگ تحمیلی	معلم	نلمشخص	متن نامشخص/شعر ادیب الممالک قراهنی	متن درباره جنگ تحمیلی و شعر در حب وطن
ای وطن من	شعر (شعرخوانی)	وطن دوستی	معلم	از آسمان سبز	سلمان هراتی	
نام درس	قلب	گونه	دوره	نام اثر اقتباس شده	نویسنده	توضیحات
اسلام و انقلاب اسلامی	شعر (از علی‌آموز اخلاص عمل)	مذهبی/اخلاقی	قرن هفتم ه.ق	مثنوی	مولوی	
						شیرحق
خودشناسی	متن	طنز/مذهبی اخلاقی	قرن ششم ه.ق	مثنوی	مولوی	
خودشناسی	متن	طنز/مذهبی/اخلاقی	قرن ششم ه.ق	روح‌الارواح	سمعی	
ادبیات انقلاب	متن	تاریخی/انقلابی/مذهبی	معلم	درآمدی بر ادبیات داستانی	فریدون اکبری شلدرهای	
یاد حسین (ع)	شعر	مذهبی	قرن سیزدهم	مقتل منظوم	فدایی‌مازندرانی	
شوق آموختن	متن (روان‌خوانی)	جنگ تحمیلی/خاطرات آزادگان	معلم	حکایت زمستان	سعید عاکف	
ادبیات بومی	بدون متن	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	صفحات سفید به امید آنکه دانش آموزان و معلمان آن را بنویسند
						درس آزاد

نام درس	قلب	گونه	دوره	نام اثر اقتباس شده	نویسنده	توضیحات
درس آزاد	بدون متن	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	---
شعر خوانی	بدون متن	ندارد	ندارد	ندارد	ندارد	---
ادبیات جهان پرنده آزادی کودکان سنگ	شعر (دو شعر)	مبارزه (مبارزات فلسطینی‌ها)	معاصر	نامشخص	محمود درویش، نزار قبانی	شعری دربارهٔ محمدالدوره و کودکان فلسطینی
راه خوشبختی	متن	نصیحت اخلاقی	معاصر	در جست‌وجوی خوشبختی	نویسنده: اویجوری مترجم: ابوالقاسم پاینده	
آن سوی پنجره	متن (روان خوانی)	داستان	معاصر	هفده داستان کوتاه	مترجم: سارا طهرانیان	
نیایش	متن	مذهبی (دعا)	قرن دهم	دیوان	وحشی بافقی	

جدول شماره ۲ - خلاصه نکات دستوری، آرایه‌های ادبی و دانش ادبی در کتاب فارسی هشتم

نکات دستوری	بدیع / آرایه‌های لفظی	بیان	دانش ادبی
فعل، بن مضارع، مصدر و زمان (تمرین آموخته‌های قبلی)	ردیف و قافیه (تمرین آموخته‌های قبلی)	تشبیه (ارکان تشبیه)	تقسیم متن به نثر و نظم
مفرد و جمع (تمرین آموخته‌های قبلی)	واج‌آرایی (تکرار حروف)		تعریف ادبیات اندرزی یا تعلیمی
اجزای جمله و اسم (یادآوری آموخته‌های قبلی)	ردیف و قافیه (تمرین آموخته‌های قبلی)		نگارش کلمات مدار در ترکیب (مثل فرایند)
گروه اسمی (یادآوری آموخته‌های قبلی)	جناس		تعریف شعر مثنوی
وابسته‌های اسم (صفت بیانی)			
وابسته‌های اسم (صفت اشاره، صفت شمارشی)			
گروه اسمی (تمرین)		تشبیه (تمرین)	
وابسته‌های اسم (صفت پرسشی، صفت تعجبی)		کنایه	
تمرین روی وابسته‌های اسم			
تمرین مفرد و جمع	تعریف ردیف در شعر		
وابسته اسم (صفت مهیم)			
تمرین روی وابسته‌های اسم			تفاوت محل فعل در جملات فارسی، عربی و انگلیسی
تمرین مفرد و جمع			تنوین

جدول شماره ۳ - نمونه جدول توسعه محتوا برای پایه‌های مختلف آموزش متوسطه

نوع محتوا	پایه هفتم	پایه هشتم	پایه نهم	پایه دهم	پایه یازدهم	پایه دوازدهم
شعر قدیم (مثنوی)						
شعر قدیم (قطعه)						
شعر قدیم (غزل)						
.....						

مقدمه

با اجرای نظام جدید آموزشی، که دوره ابتدایی را که از پنج سال به شش سال افزایش داد و دوره متوسطه را نیز به دو دوره اول و دوم تقسیم کرد، تغییراتی در کتاب‌های درسی به وجود آمد. از کتاب‌هایی که در دوره متوسطه اول تغییر یافته‌اند، کتاب فارسی این دوره است. سال گذشته دانش‌آموزان با کتاب فارسی پایه هفتم مواجه شدند و امسال کتاب آموزش مهارت‌های نوشتاری نیز به آن افزوده شده است. کتاب‌های فارسی این دوره در ادامه کتاب‌های آموزش زبان فارسی دوره ابتدایی به صورت بخش‌بندی‌های مشخصی درآمده است و در هر بخش، مطالبی مرتبط با عنوان «بخش» ارائه می‌شود. در این مقاله، قصد نگارنده آن است که برای بررسی آموزش زبان فارسی در نظام آموزشی کشور کتاب فارسی هشتم را موشکافی کند و ضمن بیان مسائل مختلف کتاب، پیشنهادهایی برای تغییر اساسی برنامه درسی آموزش زبان فارسی ارائه نماید. وجود مشکلات مختلف در آموزش زبان فارسی و کم‌سوادی یا بی‌سوادی دانش‌آموزان یا دانش‌آموختگان نظام آموزشی در زمینه زبان فارسی بارها به رخ کشیده شده است. نتایج آزمون‌های ورودی دانشگاه نیز مؤید این است که دانش‌آموزان ایرانی و داوطلبان کنکور نتایج ضعیفی در درس فارسی دارند.^۱ ناتوانی یا کم‌توانی در خواندن متون فارسی^۲ گنجینه لغات محدود، اغلاط املائی فراوان، کم‌اطلاعی نسبت به بزرگان زبان و ادب فارسی، حفظ نبودن شعرهای مهم و معروف شعری بزرگ ایرانی به عنوان یک نشانه فرهیختگی در افراد، ناتوانی در سخنرانی و حتی روان سخن گفتن و شاید مهم‌تر از همه ناتوانی در نوشتن برخی از مهم‌ترین ضعف‌هایی

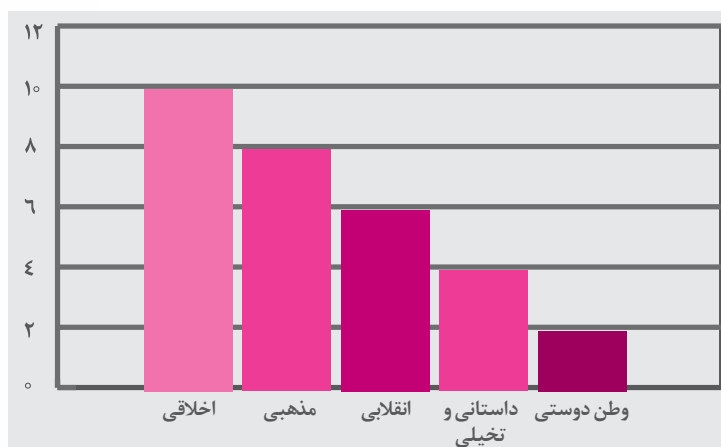
است که همواره بیان می‌شود و معمولاً نظام آموزشی در این زمینه مقصر اصلی شناخته می‌شود. همچنین ملاحظه می‌شود که بسیاری از منتقدان، وضعیت کتاب‌های درسی فارسی را یکی از عوامل مهم در این زمینه می‌دانند و معتقدند که کتاب‌های درسی فاقد جاذبه‌های لازمند و نمی‌توانند ارتباطی مؤثر بین معلم و شاگرد برقرار کنند و گاهی این امر حتی منجر به ایجاد نگرش منفی در دانش‌آموزان نسبت به زبان فارسی می‌شود.^۳

پاسخ‌هایی که از زبان مسئولان برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی در زمینه ضعف توانش‌های زبانی دانش‌آموختگان نظام آموزشی شنیده می‌شود، معمولاً به کم‌توانی یا انگیزه کم معلمان، ساعات محدود آموزش زبان فارسی در جدول ساعات هفتگی مدارس، و آگاهی آموزش زبان فارسی به معلمان با مدارک تحصیلی نامرتبط، توجه بیش از حد به کنکور و اهمیت ندادن مدیران دبیرستان‌ها به این درس اشاره دارد.

از طرفی، با وجود اینکه حجم کتاب‌های فارسی چندان زیاد نیست، همواره با اعتراض معلمان در مورد حجم کتاب درسی فارسی روبه‌رو هستیم که این می‌تواند تا حدودی مؤید پاسخ مسئولان برنامه‌ریزی درسی در مورد متخصص نبودن معلمان باشد. از آنجا که یکی از مشکلات اصلی مطرح شده در رابطه با آموزش زبان فارسی و میزان توانایی و علاقه دانش‌آموزان در درس فارسی به کتاب درسی باز می‌گردد، در این مقاله سعی خواهد شد کتاب فارسی هشتم از جنبه برنامه‌ریزی، انتخاب و چینش محتوا مورد واکاوی قرار گیرد.

ادامه مطلب در وبگاه نشر به...

نمودار شماره ۱ - وضعیت گونه‌های دروس مختلف کتاب فارسی پایه هشتم

پی‌نوشت‌ها

۱. نتایج یک تحلیل آماری نشان می‌دهد که پنجاه درصد پذیرفته‌شدگان دانشگاه در رشته ریاضی - فیزیک به کمتر از ۳۰ درصد سوالات کنکور در درس ادبیات فارسی پاسخ می‌دهند. (<http://istgaah.ir>)
۲. برخی کارشناسان آموزش و پرورش معتقدند که یکی از دلایل افت تحصیلی دانش‌آموزان [در همه دروس] تسلط اندک بر روخوانی زبان فارسی است. آن‌ها می‌گویند امروزه بسیاری از دانش‌آموزان در خواندن متون درسی دچار مشکل‌اند و این ضعف افزون بر اینکه از قدرت درک و فهم آنان می‌کاهد باعث می‌شود که در پاسخ دادن به پرسش‌ها نیز به دلیل جمله‌بندی نادرست دچار اشتباه شوند. (<http://qudsonline.ir/detail/News>)
۳. (<http://farsikhaf.blogfa.com/post>)

منابع

۱. گروه مؤلفان؛ آموزش مهارت‌های نوشتاری، کتاب درسی پایه هشتم، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۳.
۲. بساک، حسن و زهره حیدری، اهمیت و تأثیر مهارت خواندن در آموزش بهینه زبان فارسی، **گلبانگ آشنایی**، مجموعه مقالات هفتمین مجمع بین‌المللی استادان زبان و ادبیات فارسی، به کوشش عباسعلی وفاپی، تهران، ۲۸ و ۲۹ دی‌ماه ۱۳۸۹.
۳. داوری اردکانی، نگار؛ «بررسی میزان مطابقت کتاب زبان فارسی سال سوم متوسطه رشته علوم انسانی با اصول برنامه‌ریزی درسی در ایران» **گلبانگ آشنایی**، مجموعه مقالات هفتمین مجمع بین‌المللی استادان زبان و ادبیات فارسی، تهران، ۲۸ و ۲۹ دی‌ماه ۱۳۸۹.
۴. قاسم‌پور مقدم، حسین؛ دفتر سوم مجموعه سخنرانی‌ها و دیدگاه‌ها درباره زبان و ادب فارسی، مقالات ارائه شده در دومین مجمع علمی آموزش زبان و ادب فارسی تبریز، تابستان ۱۳۷۷.
۵. فارسی، کتاب درسی پایه هشتم، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۳.
۶. فارسی، کتاب درسی پایه هفتم، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۳.
۷. کتاب‌های فارسی اول تا سوم راهنمایی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، چاپ سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۱.
۸. کتاب معلم (راهنمای آموزش) فارسی هشتم، گروه زبان و ادبیات فارسی، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۹۳.